

O'QUVCHILARNING SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA SO'Z TURKUMLARINING AHAMIYATI

O'rinboyeva Odinaxon Foziljonovna

Andijon viloyati Andijon tumani 37 - umumiy o'rta ta'lim maktabi

ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab o'quvchilarining savodxonligini oshirishda muhim sanalgan so'z turkumlarining o'rgatish metodikasi haqida fikrlar bildirilgan. So'z turkumlarini o'rganish orqali o'quvchining so'z boyligi oshadi, og'zaki va yozma nutqi o'sadi va imloviy savodxonligini rivojlantiradi

Kalit so'zlar: so'z turkumlari, fe'l, ot, savodxonlik, nutq, imlo, grammatika, metod

Abstract: In this article, opinions are expressed about the teaching methodology of word groups that are considered important in improving the literacy of schoolchildren. By studying word groups, the student's vocabulary increases, oral and written speech grows, and spelling literacy develops.

Key words: word groups, verb, noun, literacy, speech, spelling, grammar, method

Аннотация: В данной статье высказываются мнения о методике обучения словосочетаниям, которые считаются важными в повышении грамотности школьников. За счет изучения групп слов увеличивается словарный запас учащегося, растет устная и письменная речь, развивается орфографическая грамотность.

Ключевые слова: словосочетания, глагол, существительное, грамотность, речь, правописание, грамматика, метод.

KIRISH

Kuzatishlardan ma'lumki, sòz turkumlari ustida ishlash òquv dasturi talablariga binoan, birinchi sinfdan boshlansa ham uni òrganish jarayoni metodik jihatdan tòrt bosqichga bòlinadi. Sòz turkumlari boshlanğich ta'limda elementar nazariy tushunchalar, boshlanğich bilimlar asosida amaliy tarzda òrgatiladi. Yuqorida tòrt bosqichga bòlingan metodik jihatning birinchi bosqichini tòliq amaliy òrganish bosqichi deb nomlaymiz. Chunki bu bosqichda hech qanday

nazariy ma'lumotlarsiz sòz turkumlari ustida ishlanadi va birinchi sinfning savod òrgatish va birinchi sinfning ikkinchi yarmiga tògri keladi. Sòz turkumlari ustida ishlash metodikasi quyidagi belgilar asosida guruhlariga ajratiladi:

- 1) Lingvistik
- 2) Grammatik
- 3) Morfologik
- 4) Sintaktik

Va shu belgilar asosida guruhlariga ajratilishi sòz turkumlari haqidagi ilm hisoblanadi. Maktab òquvchilariga sòz turkumlari haqida umumiy ma'lumot (ot, sifat, son, olmosh, fe'l) berilganidan sòng , har bir sòz turkumi leksik-grammatik jihatdan alohida òrganiladi. Bu jihat sòz turkumlarini òrganishda dastlabki bosqichidayoq ularni taqqoslashga qulay zamin hozirlaydi va shakllantirilgan grammatik bilimlarning asosiy tomonlarini aniqroq ajratib olishga imkon beradi. Maktab òquvchilari dars jarayonlarda milliy òquv dasturida belgilangan tartibda ot, fe'l, sifat, ravish, son sòz turkumlarining quyidagi tòrt xususiyatlarini bilib oladilar:

- 1) Sòzlar nimani ifodalashi, ya'ni qanday ma'no bildirishi. Masalan, predmet, uning belgisi, predmetning harakati yoki holati kabi.
- 2) Sòzlarning qanday sòroqlarga javob bòlishi.
- 3) Gap tarkibida qanday gap bòlagi vazifasida kelishi
- 4) Òzgarish-òzgarmasligi(turlanish va tuslanish)

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Òquvchilar yuqorida kòrsatilgan bilimlar asosida sòz turkumlarini taqqoslaydilar, amaliy bosqichda sòz turkumlari haqida tushunchalar shakllantiradilar. Ushbu bosqichda òquvchilar nimani òrganganlariga qarab har bir sòz turkumining grammatik belgilari haqida bilimlari asta-sekin kengayib, chuqurlashib boradi. Dasturga kòra, birinchi va ikkinchi sinflarda sòzlarga javob bòladigan morfologik sòroqlarga qarab tasnif qilinadi. Uchinchi sinfdan boshlab sòz turkumi tushunchasi shakllantiriladi. Òquvchilar sòz turkumlarining umumlashtirilgan leksik ma'nolari, otlarning birlik va kòplikda qòllanishi, bòlishli va bòlishsiz fe'llar, shu bilan birgalikda ot, sifat, son va fe'llarning gapdagi vazifasi kabi òziga xos xususiyatlari bilan tanishtiriladi. Bundan kelib chiqadiki, demak, tòrtinchi sinfdan sòz turkumlarining morfologik, sintaktik

xususiyatlari haqidagi bilimlar borgan sari chuqurlashib boradi, ya'ni o'quvchilar otlarning egalik va kelishik qo'shimchalari bilan o'zgarishi, sifat va son so'z turkumlarining gap tarkibida qanday vazifa bajarishini, olmoshlar(kishilik) va ularning kelishiklar bilan turlanishi va shu bilan bir qatorda fe'llarda shaxs-son va zamon ma'nolarini o'rganadilar. Yuqoridagilardan kelib chiqib, so'z turkumlari haqida tushunchani maktab o'quvchilarida to'g'ri shakllantirish uchun zamonaviy metodlarning o'rne ba'goyat kattadir. Bu mavzuni ilmiy jihatdan yoritish jarayonida, bir qancha metodlarni qo'llashga kirishdik va o'ylaymanki, bu maktab o'quvchilarida dars jarayonlarida yaxshi samara beradi. Maktab o'quvchilariga so'z turkumlarini o'qitishda "Aqliy hujum", "Pillapoya", "Muammoli vaziyat", "Zigzag", "Besh barmoq", "Dostingga tushuntir" kabi metodlarni qo'llash yaxshi samara beradi. O'rganilgan ilmiy ishlardagi kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchiga har bir so'z turkumini o'rgatishda qo'llanayotgan metod shu so'z turkumining xususiyatlariga mos tarzda bo'lishi kerak. Masalan, FSMU metodi asosida son so'z turkumiga xos bo'lgan tushunchalarni to'g'ri shakllantirish ustida ishlash jarayoni 3-sinf o'quvchilariga xosligi bilan xarakterli bo'lsa, "Besh barmoq" metodi barcha so'z turkumlarini o'rgatishda qo'llana oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida esa kichik guruhlar bilan ishlash samarali natijalar berib, kichik yoshdagi o'quvchilarni faollashtirishga yordam beradi. Har bir kichik guruhlarda muammoli vaziyat asosida savollar tuziladi. Savollardagi asosiy mazmun esa darslikdagi bosqichlar asosida berib boriladi. Maktabda morfologiyani o'qitishning amaliy ahamiyati shundaki, leksikologiyadan egallangan zaruriy bilimlar mazkur bo'limni o'rganishda o'z amaliy ifodasini topadi. O'quvchi mustaqil va yordamchi so'z turkumlarini o'rganishda so'zning o'z va ko'chma ma'nosi, uyadosh, shakldosh, qarama-qarshi ma'noli so'zlarga yana murojaat qilinadi va so'z boyligini oshirish, so'zdan to'g'ri hamda o'rinli foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Orfografiyaning morfologiya bilan aloqadorligi ham maktabda bu bo'limni o'rganishni zaruriyatga aylantiradi. Chunki morfologik prinsp orfografiyaning yetakchi prinspi sanaladi. Shunday qilib maktab morfologik kursi quyidagi vazifalarni hal qilishni ko'zda tutadi:

- o'quvchilarning so'z yasashga, so'zning yangi shakllarini hosil qilishga o'rgatish; so'z zahirasini oshirish, so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish malakalarini kengaytirish;
- so'zlarning aloqa-munosabat shakllaridan foydalanish malakalarini kengaytirish;
- imloviy savodxonlikni takomillashtirish;

- gap qurish va matn yaratish malakasi ustida ishlash;

Soʻz turkumlarini oʻrganishdagi asosiy vazifa oʻquvchilarning ogʻzaki va yozma nutqini oʻstirish, lugʻatini yangi ot, sifat, son, ravish, feʼl bilan boyitish, oʻquvchilar shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan soʻzlarini tushunib olish, maʼnosini aniq tushunishga erishish, bogʻlanishli nutqda u yoki bu soʻzdan oʻrinli foydalanish malakasini oʻstirish hisoblanadi. Bunda taʼlimni oʻquvchilarning shaxsiy tajribalari, bevosita

koʻrganlari, radiodan eshitganlari, kitobdan bilib olganlari bilan bogʻlash muhim ahamiyatga ega. Oʻquvchilarda kuzatish, muhim narsalarni sezish koʻnikmalarini shakllantirish, atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini oʻstirish vazifasi ham amalga oshiriladi. Oʻquvchilarda soʻz turkumlarini bilish koʻnikmasi ularning belgilari yigʻindisini egallashlari asosida shakllantiriladi. Masalan, gul, guldor, guladi soʻzlarining qaysi soʻz turkumiga kirishini bilish uchun: nima? –gul, bu soʻz predmet bildiriyapti, koʻplikda qoʻllanadi – gullar, bu ot; guldor soʻzi qanday? Soʻrogʻiga javob boʻlyapti, predmet belgisini bildiriyapti, bu sifat; gulladi soʻzi nima qildi? Soʻrogʻiga javob boʻlyapti, predmet holatini bildiriyapti, boʻlishsiz shaklda qoʻllaniladi – gullamadi, bu feʼl. Oʻquvchilarni soʻz turkumlari mustaqil va yordamchi soʻz turkumlariga boʻlinishi bilan maxsuslashtirishni koʻzda tutmaydi, ammo oʻqituvchi bolalarni soʻz turkumlarining belgilari bilan amaliy tanishtiradi. Masalan, oʻquvchilar ot, sifat, son, olmosh, feʼl gap boʻlagi vazifasida kelishini, bogʻlovchi gap boʻlagi boʻlmasligini biladilar. Soʻz turkumlarini oʻrganishdagi asosiy vazifa oʻquvchilarning ogʻzaki va yozma nutqini oʻstirish, lugʻatini yangi ot, sifat, son, feʼllar bilan boyitish, oʻquvchilar shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan soʻzlarning maʼnosini aniq tushunishga erishish, bogʻlanishli nutqda u yoki bu soʻzdan oʻrinli foydalanish malakasini oʻstirish hisoblanadi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun soʻz turkumlarini oʻrganish jarayonida sinonim, antonimlar (atamalar berilmaydi) ustida muntazam ish olib boriladi, oʻquvchilar koʻp maʼnoli soʻzlar, ularning oʻz va koʻchma maʼnoda ishlatilishi bilan tanishtiriladi. Bunda taʼlimni oʻquvchilarning shaxsiy tajribalari, bevosita koʻrganlari, radiodan eshitganlari, kitobdan bilib olganlari bilan bogʻlash muhim ahamiyatga ega. Oʻquvchilarda kuzatish, muhim narsalarni sezish koʻnikmalarini shakllantirish, atrof-muhit haqidagi bilimlarni boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini oʻstirish vazifasini ham amalga oshiriladi.

XULOSA

Sòz turkumlarini òrgatishdagi asosiy vazifa òquvchilarning oğzaki va yozma nutqini òstirish, ularning luğat boyliklarini boyitish, òquvchining shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan sòzlarining ma'nosi anglash ular asosida boğlanishli nutq va hikoyalar tuzish, u yoki bu sòzlardan òrinli foydalanish hisoblanadi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun sòz turkumlarini òrgatish jarayonida sinonim, antonim(bu terminlar berilmaydi)lar ustida muntazam ish olib boriladi, òquvchilar òz va kòchma ma'noli sòzlar ularning ishlatilishi bilan tanishtiriladi. Bu holatda ta'limni òquvchilarning shaxsiy tajribalari, bevosita kòrganlari, kitoblardan bilib olganlari bilan boğlash maqsadga muvofiq. Òquvchilarda kuzatuvchanlik qobiliyatini inobatga olgan holda jadvallardan foydalanish ham òrinli. Ya'ni sinf xonasiga kòrgazmali qurollar qatoriga qòshib qòyish sòz turkumlarini òquvchi xotirasida mustahkamlanishiga yordam beradi. Òquvchi buni faqat dars jarayonidagina kòrib qolmay, darsdan tashqari jarayonlarda ham kuzatadi. Shunday qilib sòz turkumlarini òzlashtirishga yordam beradigan asosiy metodik shartlar kichik yoshdagi òquvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish, ularni yangi bilim olish uchun qiziqtirish , òquvchilarning nutqiy tajribasiga tayanish, bilimlarning tizimliliği, òquvchilarda lingvistik munosabatni shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash hisoblanadi. Òqituvchi sòz turkumlari haqidagi tushunchalarni shakllantirish jarayonini boshqarishi, òquvchilar aqliy faoliyatini tòğri tashkil etish uchun zamonaviy metodlar nimaligini tòğri anglay olishi va uni vaziyatga mos tarzda qòllashi, sòz turkumlarini qanday yòl bilan tushuntirsa natijaliroq bòlishini kòz oldiga ketira olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Ona tili o'qitish metodikasi" K. Qosimova
2. Ona tili va o'qish savodxonligi 1-4-sinf darsliklar
3. Ona tili o'qitish metodikasi fanidan o'quv-uslubiy qo'llanma.
4. "O'qish madaniyatini oshirish" ilmiy-amaliy seminari materiallari. 2018
5. Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun /K. Mavlonova [va boshq.]. -Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.
6. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati. Shukurova H. - O'qituvchi. 2021